

KO'ZI ZAIF VA KO'RISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR UCHUN MUSIQA TA'LIMI ASOSIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

M.Mirzaqulov

Qo'qon shahar, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan (ko'zi zaif va ko'rishida nuqsoni mavjud) bolalar uchun ixtisoslashtirilgan 3-sonli maktab davlat ta'lim muassasasi
musiqa fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ko'zi zaif va ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni musiqa vositasida o'qitish va tarbiyalashning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Musiqa ta'limining o'quvchilarning eshitish, xotira, diqqat, ritmni his qilish, nutqiy va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, maxsus ta'lim muassasalarida musiqa mashg'ulotlarini tashkil etishda individual yondashuv, eshitish va taktil idrokdan foydalanish, vokal-xor faoliyati, cholg'u ijrochiligi, musiqiy harakatlar hamda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: ko'zi zaif bolalar, musiqa ta'limi, maxsus ta'lim, musiqa tarbiyasi, vokal, xor, cholg'u ijrochiligi, eshitish idroki, ritm, korreksion ta'lim, musiqiy qobiliyat, individual yondashuv.

KIRISH

Bugungi kunda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ko'zi zaif va ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda ta'lim mazmunini ularning individual imkoniyatlariga moslashtirish, mavjud qobiliyatlarini rivojlantirish va mustaqil faoliyatga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'rish imkoniyatining cheklanganligi bolaning atrof-muhitni idrok etishida ayrim qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Bunday sharoitda eshitish, sezish, harakat va xotira kabi boshqa idrok kanallaridan samarali foydalanish ta'lim jarayonining muhim shartlaridan biridir. Shu nuqtayi nazardan, musiqa ta'limi ko'zi zaif bolalarning rivojlanishi uchun katta pedagogik imkoniyatlarga ega. Chunki musiqa, avvalo, **eshitish orqali idrok qilinadigan san'at turi** bo'lib, ko'rish imkoniyati cheklangan bolalarning mavjud imkoniyatlariga mos keladigan samarali ta'lim vositalaridan biridir. Musiqa mashg'ulotlari orqali o'quvchilarda eshitish xotirasi, musiqiy eshitish, ritmni his qilish, ovoz bilan ishlash, diqqat, emotsional sezgirlik va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish mumkin. Shu bilan birga, musiqa bolaning ruhiy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, uning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Musiqa ko'zi zaif bolalar uchun nafaqat estetik tarbiya vositasi, balki ularning eshitish, xotira, diqqat, ritm, nutq va emotsional qobiliyatlarini rivojlantiruvchi

muhim pedagogik vositadir. Musiqani tinglash jarayonida o‘quvchilar tovush balandligi, tembri, davomiyligi, kuchi va ritmini farqlashga o‘rganadilar. Shu sababli musiqa mashg‘ulotlarini ko‘zi zaif o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish muhimdir. Musiqa mashg‘ulotlarida eshitish idrokiga alohida e’tibor beriladi. O‘quvchilarga musiqa xarakterini aniqlash, tez va sekin tempni farqlash, turli cholg‘u asboblari tovushlarini ajratish, ritmik namunalarni takrorlash va eshitilgan kuyga mos harakat bajarish kabi topshiriqlar beriladi. Bunday mashqlar musiqiy eshitish, xotira va diqqatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Vokal mashg‘ulotlari orqali o‘quvchilarda to‘g‘ri nafas olish, ovozni boshqarish, aniq talaffuz va musiqiy ifodaviylik ko‘nikmalari shakllanadi. Jamoaviy qo‘shiq kuylash esa o‘zaro tinglash, hamkorlik, mas’uliyat va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirib, o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Ko‘zi zaif bolalarni musiqa ta’limiga jalb etishda doira, dutor, rubob, pianino va boshqa cholg‘u asboblardan foydalanish ham samarali natija beradi. Cholg‘u ijrochiligi orqali o‘quvchilarning eshitish, ritmik va motorik qobiliyatlari rivojlanadi. Bunda kuy va mashqlarni avval eshitish, so‘ngra bosqichma-bosqich takrorlash usulidan foydalanish maqsadga muvofiq. O‘zbek xalq qo‘shiqlari, folklor namunalari, maqom va an‘naviy ijrochilikni o‘rganish o‘quvchilarda milliy musiqa merosiga hurmat va estetik didni shakllantiradi. Musiqa bilan bog‘liq ritmik harakatlar, chapak chalish, qadam tashlash va oddiy harakatlarni bajarish esa o‘quvchilarning ritmik sezgisi va psixomotor rivojlanishiga yordam beradi. Zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish ham ko‘zi zaif bolalar uchun musiqa ta’limining imkoniyatlarini kengaytiradi. Audio yozuvlar, ovozli topshiriqlar va moslashtirilgan elektron resurslar orqali o‘quvchilarning mustaqil tinglash, musiqani tahlil qilish va ijodiy faoliyatini rivojlantirish mumkin. Musiqa mashg‘ulotlarini korreksion-rivojlantiruvchi faoliyat bilan uyg‘unlashtirish alohida ahamiyatga ega. Kuy va ritmlarni takrorlash eshitish xotirasini, turli tovushlarni farqlash diqqatni, qo‘shiq matnini ifodali kuylash nutqni, musiqaning kayfiyatini aniqlash esa emotsional idrokni rivojlantiradi. Bunday jarayonda o‘qituvchining pedagogik mahorati muhim o‘rin tutadi. Pedagog har bir o‘quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olishi, mos metod va vositalardan foydalanishi, o‘quvchini mustaqil ijroga rag‘batlantirishi va uning ijodiy qobiliyatlarini qo‘llab-quvvatlashi lozim. Asosiy maqsad o‘quvchining imkoniyatlarini cheklash emas, balki unda “men ham kuylay olaman, musiqa ijro eta olaman va ijod qila olaman” degan ishonchni shakllantirishdan iborat.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, musiqa ta’limi ko‘zi zaif va ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning intellektual, emotsional, estetik, ijtimoiy va ijodiy rivojlanishida muhim pedagogik vosita bo‘la oladi. Musiqaning inson ruhiyatiga ta’sirchanligi, uning eshitish orqali idrok qilinishi va turli faoliyat shakllarini o‘zida mujassamlashtirishi ko‘rish imkoniyati cheklangan bolalar uchun keng ta’limiy va tarbiyaviy imkoniyatlar yaratadi. Musiqani tinglash, qo‘shiq kuylash, xor faoliyatida ishtirok etish, cholg‘u asboblarni ijro etish, ritmik mashqlarni bajarish hamda milliy musiqa namunalarni o‘rganish orqali o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlari bilan bir

qatorda eshitish xotirasi, diqqat, tafakkur, nutq, muloqot va mustaqil faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. Ayniqsa, jamoaviy musiqa faoliyati o‘quvchilarda o‘zaro hamkorlik, mas’uliyat, intizom va jamoaga daxldorlik hissini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Musika mashg‘ulotlarini korreksion-rivojlantiruvchi ta’lim bilan uyg‘unlashtirish ko‘zi zaif bolalarning mavjud imkoniyatlarini yanada kengroq namoyon etishiga sharoit yaratadi. Musiqiy topshiriqlar orqali eshitish idroki, ritmik sezgi, emotsional holat, nutqiy faollik va harakat koordinatsiyasini rivojlantirish mumkin. Bu esa o‘quvchining nafaqat ta’lim jarayonidagi faolligini, balki kundalik hayotga moslashish imkoniyatlarini ham oshiradi. Shuningdek, o‘zbek xalq qo‘shiqlari, folklor namunalari, maqom va an’anaviy ijrochilikni ta’lim jarayoniga kiritish o‘quvchilarda milliy musiqa merosiga hurmat, estetik did va ma’naviy qadriyatlarga sadoqatni shakllantiradi. Musika orqali o‘quvchilarga milliy madaniyatning mazmun-mohiyatini anglash, o‘zligini his qilish va ijodiy faoliyatda o‘z qobiliyatlarini namoyon etish imkoniyati yaratiladi. Bugungi kunda audio materiallar, ovozli topshiriqlar, elektron musiqa dasturlari va boshqa zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish ham ko‘zi zaif bolalar uchun musiqa ta’limining imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Bunday vositalar o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olishi, musiqani tinglashi, tahlil qilishi va ijodiy topshiriqlarni bajarishiga yordam beradi. Demak, ko‘zi zaif bolalar uchun musiqa ta’limini tashkil etishda eshitish idroki, individual yondashuv, vokal-xor faoliyati, cholg‘u ijrochiligi, ritmik mashqlar, milliy musiqa merosi, korreksion-rivojlantiruvchi metodlar va zamonaviy raqamli texnologiyalarning o‘zaro uyg‘unligi ta’lim-tarbiya samaradorligini oshirishning muhim pedagogik shartlaridan biridir. Maxsus ta’lim muassasasida musiqa o‘qituvchisining asosiy vazifasi o‘quvchiga tayyor bilim berish bilangina cheklanmay, uning individual imkoniyatlarini aniqlash, musiqiy qobiliyatini kashf etish, ijodiy salohiyatini rivojlantirish va mustaqil faoliyatga yo‘naltirishdan iborat. Har bir o‘quvchining kichik yutug‘ini qo‘llab-quvvatlash va uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash ta’lim jarayonining muhim natijalaridan biridir. Shu nuqtayi nazardan, ko‘zi zaif bolalar bilan ishlaydigan musiqa o‘qituvchisi nafaqat fan o‘rgatuvchi pedagog, balki o‘quvchining ijodiy imkoniyatlarini yuzaga chiqaruvchi, uni ijtimoiy hayotga tayyorlovchi va kelajakdagi mustaqil faoliyatiga yo‘l ko‘rsatuvchi tarbiyachi sifatida faoliyat olib borishi lozim. Bunday yondashuv ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ularning jamiyatda faol ishtirok etishi va munosib o‘rin egallashiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta’lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” *gi PQ-209-son qarori. - 2022-yil 18-aprel. smartquillpublishing.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi. “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida” gi O‘RQ-641-son Qonun. - Toshkent, 2020-yil 22-iyul. smartquillpublishing.uz

3. **Mirzaqulov Mirzohid Mirzaali o’g’li. “Xonandalik san’atining milliy madaniyat tizimidagi o’rni”.** *Образование, наука и инновационные идеи в музее*, 2026, №86, 2-qism, 7–10-betlar.
4. Ochilova M.O. **Ko’zi ojiz bolalarga ta’lim-tarbiya berishning pedagogik asoslari** // *Pedagogik mahorat*. – 2023. - №5. smartquillpublishing.uz
5. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning II Xalqaro maqom san’ati anjumanining ochilish marosimidagi nutqi, 2024-yil 25-iyun
6. Fitrat, A. O’zbek klassik musiqasi tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.
7. Rajabiy, Yu. Shashmaqom. - Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978.
8. Turdiyev, Sh. O’zbek an’anaviy xonandaligida ustoz-shogird an’anasining badiiy-ijrochilik tamoyillari. -Qo’qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(5), 2252–2255.
9. Azizxonova, M., and E. Qobilova. "YoSHLARNI MUSIQIY MADANIYATI VA MA’NAVIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQIY TARBIYANING AHAMIYATI." *Oriental Art and Culture* 3 (2022): 51-57.
10. Qobilova, E. "THE IMPORTANCE OF MUSIC TEACHING IN EDUCATION." *QO ‘QON UNIVERSITY NEWSLETTER* 12 (2024): 99-100.
11. Qobilova, E. "Musika o’qitish metodikasi va maktab repertuari." *Oquv qollanma, Fargona. “Fargona” nashriyoti* (2020).
12. Qobilova, E. (2023). Forming a sense of internationality in students through the traditional music of Azerbaijan. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3, 127-132.
13. E’zozxon, Q., Teshaboyeva, Z., & Ergasheva, S. D. (2024). HOZIRGI O ‘ZBEK HIKOYACHILIGINING YETAKCHI TAMOYILLARI. *University Research Base*, 46-49.
14. Otto, M., & Thornton, J. (2024). TA’LIMDA MUSIQA O ‘QITISHNING AHAMIYATI. *QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 12, 99-100.
15. Qobilova, E., Xaydarova, I., & Gulnora, R. (2024). O ‘ZBEK XALQ AN’ANALARI-TARBIYA OMILI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(26), 192-195.
16. Кобилова, Э. Б. "ФОРМИРОВАТЬ ДУХОВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ФОЛЬКЛОРА ЖАНРА." *Oriental Art and Culture* 3.1 (2022): 291-295.